

RAMON I JOAN BAPTISTA XURIGUERA. SEMBLANÇA I MEMÒRIA DE DOS INTEL·LECTUALS MODERNS

JOSEP CAMPS I ARBÓS

LLEIDA: EL NAIXEMENT INTEL·LECTUAL

Ramon Xuriguera i Joan Baptista Xuriguera són dues de les figures més remarcables i, al mateix temps desconegudes, del panorama literari català de la primera meitat del segle XX. Nascuts a Menàrguens el 1901 i el 1908, respectivament, van combinar la dedicació a la poesia, la narrativa, el teatre, la traducció o el periodisme, entre altres gèneres, amb una intensa activitat en dos àmbits que van considerar com les dues cares d'una mateixa moneda: la política i la cultura.*

L'accés de Ramon Xuriguera, un jove mestre que recentment havia finalitzat el servei militar a Melilla, a la direcció de *Lleida*, una revista fundada el 1921 pel metge Amali Prim, assenyala el tret de sortida dels dos germans en el terreny de l'activisme politicocultural. En efecte: la publicació va ser, entre el setembre de 1926 i el juliol de 1928 (el període en què Xuriguera va menar-ne el timó), una plataforma a través de la qual es va articular un projecte de dinamització cultural per a la capital del Segrià, que va comptar amb la implicació de Joventut Republicana (el futur nucli

lleidatà d'Esquerra Republicana), tot i que no va arribar a esdevenir-ne l'òrgan oficial.

L'estiu de 1928, Xuriguera va marxar a París després d'obtenir una beca d'ampliació d'estudis. Tot i que des de la capital francesa va continuar escrivint articles per a *Lleida*, va ser substituït en la direcció de la revista pel seu germà Joan Baptista, que en va canviar l'orientació: la literatura va perdre importància a favor de les qüestions socials i, sobretot, polítiques —va incorporar les signatures de Francesc Macià, Lluís Companys o Antoni Rovira i Virgili— com a conseqüència de les relacions cada vegada més estretes de *Lleida* amb Joventut Republicana. Els germans Xuriguera hi van publicar poemes, narracions i articles de crítica que responien als paràmetres de la més estricta modernitat i que ens dibuixen la figura d'uns àvids lectors embolcallats per una nodrida cultura literària. *Lleida* desapareixerà, després de cent trenta números, el juny de 1930, a causa de la censura imperant que havia impulsat el règim monàrquic d'Alfons XIII poc després de la desfeta de la dictadura de Primo de Rivera, ja que en un dels darrers editorials la revista s'havia posicionat nítidament a favor de la República.

Aquesta imbricació entre literatura i activisme polític no era estranya a Joan Baptista Xuriguera que, des dels divuit anys, l'havia simultanejat amb gran passió. Així, el 1926 participà en el grup lleidatà del Partit Comunista Català, encapçalat per Víctor Colomer. Al mateix temps, des del si de Joventut Republicana, va impulsar l'Agrupació

* Sobre els dos intel·lectuals ponentins, vegeu els meus treballs *Ramon Xuriguera (1901-1966): biografia, activitat cultural i literatura* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007); «Joan Baptista Xuriguera (1908-1987): notícia i reivindicació d'un narrador oblidat», *El Contemporani*, núm. 31-32 (gener-desembre de 2005), p. 76-82; i «Pròleg i edició» a Joan Baptista Xuriguera, *Hilde* (Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa edicions, 2007), p. 9-27.

Cultural Lleidatana, que va organitzar certàmens històrics, literaris o folklòrics, i conferències a càrrec de personalitats rellevants de la política i la cultura catalanes com Manuel Serra i Moret o Joan Puig i Ferrer. Finalment, el maig de 1930 es va convertir en un dels fundadors de Joventut Esquerrana, una agrupació de tendència marxista que es va fer conèixer a través del manifest «A la joventut lleidatana» i de *L'Espurna*, que es definia com un «Setmanari de cultura i sociologia».

L'estada de gairebé dos anys a París, becat per la Junta de Ampliación de Estudios de Madrid, va permetre Ramon Xuriguera de conèixer-ne a fons l'activitat política gràcies als contactes que va mantenir amb exiliats catalans i espanyols amb motiu de la dictadura primoriverista: Francesc Macià, Joan Casanovas (amb qui va constituir la Casa de Catalunya), Ventura Gassol, Miguel de Unamuno o Eduardo Ortega y Gasset; unes figures que va retratar en el seu primer llibre *Els exiliats acusen* (1930). A més, va continuar desenvolupant una notable tasca periodística en tant que, gràcies a Domènec de Bellmunt, va obtenir la corresponsalia del diari *La Publicitat*, alhora que va escriure articles per a altres revistes i periòdics catalans (*L'Opinió*, *Mirador*, *D'ací i d'allà*, *La Nau* i *La Veu de Balaguer*) i francesos (*L'Éveil catalan*, *Monde* i *Contacts*).

Després de finalitzar el curs escolar, el juny de 1930, Ramon Xuriguera va retornar a Lleida amb l'encàrrec de dirigir *La Jornada*, un diari lligat als interessos de Joventut Republicana i que tenia el subtítol programàtic de «Diari català, d'esquerres i al servei de la República». Tres objectius que va potenciar mitjançant uns polèmics editorials que responien a la voluntat d'incidir en la societat lleidatana. Una tasca, la de director, que va combinar amb l'activitat política tot participant en mítings a Mollerussa, Bellpuig o les Borges Blanques, entre d'altres poblacions. Va ocupar la direcció de *La Jornada* de l'1 d'octubre de 1930 fins al 23 d'abril de 1931 quan, poc després de proclamar-se la República, es va traslladar a Barcelona després d'acceptar el càrrec de secretari personal que li

va oferir Joan Casanovas, conseller de Defensa de la Generalitat de Catalunya. Un càrrec que va continuar exercint quan Casanovas va esdevenir, successivament, tinent d'alcalde de l'ajuntament de Barcelona, conseller de Finances i president del Parlament de Catalunya.

BARCELONA: LA CONSOLIDACIÓ DE L'ACTIVISME POLITICOCULTURAL

Entre 1932 i 1933, Ramon Xuriguera es va relacionar amb un grup d'escriptors de diferent origen, formació, ideologia i estètica (Ignasi Agustí, Sebastià Juan Arbó, Xavier Benguerel, Martí de Riquer, Josep Maria Miquel i Vergés, Josep Maria Boix i Selva i Joan Teixidor) amb qui va compartir diversos projectes culturals. Tot i que serà en el terreny de la literatura on Xuriguera va aconseguir fer-se un nom gràcies a les novel·les, assaigs i traduccions que va publicar, trobem la seva signatura tant en periòdics i revistes on havia col·laborat des de la capital francesa (*La Publicitat* o *Mirador*) com d'altres en què ho fa per primera vegada (*La Humanitat*, *La Rambla* o *Ràdio Barcelona*); d'especial interès va ser la implicació en les propostes editorials de Josep Janés i Olivé —*Diari Mercantil*, *Avui* i *Rosa dels Vents*— i en la fundació del setmanari *L'Horitzó*, lligat a l'ideari d'Esquerra Republicana.

El 1932 va editar dues obres d'inspiració parisenca: la novel·la *Volves grises* i el recull de contes *Espills dormits*; el 1933 la biografia *Casanovas. Quinze anys de política catalana* i el 1936 la novel·la *Desordre*, en què desenrotlla temes com la pèrdua de l'adolescència o la destrucció de la família i l'individu; i l'assaig *L'aportació de l'occident català a l'obra de la Renaixença*, on va reconstruir la tradició cultural de les Terres de Ponent. A més, dóna a conèixer les primeres traduccions: *Els infants terribles* (1934), de Jean Cocteau; i *Masako* (1935), de Kikou Yamata. A més de les activitats culturals que acabem de ressenyar, Ramon Xuriguera va

desplegar una notable tasca política com a militant d'Esquerra Republicana. Així, el febrer de 1934 va esdevenir cap de propaganda del partit, una secció adscrita a la secretaria general, que tenia com a responsable Joan Tauler i Palomares.

Seguint les petges del seu germà, el gener de 1932, Joan Baptista Xuriguera també es va instal·lar a Barcelona, on va dur a terme una intensa activitat política —va ser membre destacat dels partits d'orientació comunista Bloc Obrer i Camperol (BOC), on va ingressar la Joventut Esquerrana, i Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM)— i literària. Va intervenir en mítings i conferències i va col·laborar en els òrgans del BOC: *Front*, del qual va esdevenir secretari de redacció, i *L'Hora*. Estretament lligats als fonaments ideològics del BOC són els opuscles *L'organització de la joventut* (1931), que traïx una sincera admiració pel règim soviètic, i *La cuestión religiosa* (1932), que mostra un anticlericalisme radical. Xuriguera, durant el període de la República, va destacar també com a narrador amb les novel·les *Desembre* (1934), *Hilde* (1935) i *Margarit* (1959, tot i ser escrita el 1935), que responien a dos dels centres d'interès de la narrativa de l'època: la crítica a la societat burgesa des d'un punt de vista revolucionari i la psicologia dels personatges.

Amb l'esclat de la guerra i la revolució, els germans Xuriguera s'abocaran a l'activisme políticocultural, sempre al servei de Catalunya i de la República. L'agost de 1936, Ramon Xuriguera va esdevenir un dels membres, conjuntament amb Francesc Trabal, Mercè Rodoreda, Joan Oliver, Xavier Benguerel, Jeroni Moragues i Joan Santamaria, del nucli organitzador i fundador de l'Agrupació d'Escriptors Catalans (AEC), que reunia entre els afiliats la majoria dels escriptors catalans que van restar a Catalunya durant el conflicte bèl·lic. Va ser elegit membre directiu de l'AEC, presidit per C. A. Jordana, i es va encarregar amb Jaume Terrades i Xavier Escoda, de la Comissió del Llibre i Publicitat. De tota manera, a partir del febrer de 1937, coincidint amb la dimissió del

càrrec representant de l'AEC al Comissariat de Propaganda, Xuriguera va abandonar progressivament les activitats polítiques i culturals. Un any en què va publicar dos assaigs divulgatius, d'un to combatiu i antifeixista: *La repressió contra els obrers a Catalunya*, i *Goya, pintor del poble*, alhora que va ser membre del jurat del premi de narrativa Narcís Oller, instituit per la Generalitat de Catalunya, i que va ser atorgat a Lluís Ferran de Pol per *Tríptic*. Finalment, el 1938, va donar a la impremta la novel·la *Destins*: ambientada a Lleida entre 1918 i 1930, va ser considerada per la crítica com una de les seves millors obres. L'agost d'aquest any, seguint els passos de Joan Casanovas, que havia dimitit del càrrec de president del Parlament, es va exiliar a París amb la seva muller Henriette Guitard, natural de Llemotges i a qui havia conegut a París, i el fill de la parella, Gerard.

Joan Baptista Xuriguera, poc després d'esclatar la contesa, l'agost de 1936, va retornar a Lleida per formar part de l'ajuntament en representació del POUM, després que el govern de la ciutat fos reemplaçat per un comitè municipal. Li va ser encomanada la regidoria de Cultura i una de les primeres tasques que va dur a terme va ser la creació del Servei Municipalitzat de Teatres i Cinemes per evitar que el sindicat cenetista s'apoderés de la gestió dels locals d'espectacles de Lleida. Paral·lelament a les tasques administratives, Xuriguera va assumir la direcció del diari *Combat*, l'òrgan de la Joventut Comunista Ibèrica a les Terres de Ponent. En plena revolució, el 15 de desembre de 1936, va estrenar, a benefici del Socors Roig del POUM, al lleidatà Teatre Victòria, el drama social *La pau regna al camp*, l'única peça que va publicar durant la dècada dels trenta. Amb motiu de l'exclusió del POUM del govern de la Paeria després dels Fets de Maig de 1937, Xuriguera va abandonar Lleida i va retornar a Barcelona on es va dedicar, fonamentalment, a la creació d'una literatura de combat. L'abril de 1938 es va traslladar amb la seva muller, la balaguerina Dolors Solà —amb qui s'havia casat el 17 desembre de 1936— i

la seva mare a viure a la Vajol. L'octubre de 1938 van morir els altres dos germans Xuriguera, Pere i Pau: el primer a 35 anys, en combat al front de l'Ebre; el segon, a 25 anys, víctima d'odis polítics, en un batalló de càstig al Perelló. Arran de conèixer la notícia de la caiguda de Barcelona, el 26 de gener de 1939, Xuriguera va decidir travessar la frontera i es va exiliar, com havia fet mesos abans el seu germà, a França,

MOULEYDIER I MONTAUBAN: LA DESFETA D'UNS IDEALS

El juliol de 1939 Ramon Xuriguera es va traslladar de París a Mouleydier, una petita vila rural de la Dordonya, a Occitània, on residia una tia de la seva muller, coneguda familiarment com a Marraine Allary. A causa de la impossibilitat d'aconseguir feina com a mestre (era estranger i, per tant, segons la llei no podia exercir la docència), es va convertir en el responsable del negoci d'ultramarins d'Allary. Malgrat l'aïllament, no va deixar de banda l'activitat política ja que va ajudar Joan Casanovas en la creació d'Unió, un moviment polític aglutinador de tots els partits nacionalistes, fins i tot Esquerra Republicana; i en l'intent de treure dels camps de concentració francesos el major nombre d'exiliats catalans possible. Ambdós projectes es van estroncar bruscament el juny de 1940 arran de l'ocupació de la capital francesa, on residia Casanovas, per part de l'exèrcit alemany. Entre 1941 i 1944 va escriure les novel·les *Els Astruc*, ambientada a la Dordonya, i *Tres nits*, l'acció de la qual transcorre a la seva vila nadiua a les acaballes del segle XIX; i va traduir *El gran Meaulnes*, d'Alain Fournier, i *Madame Bovary*, de Gustave Flaubert; uns textos que han restat inèdits excepte el darrer, tot i que no va veure la llum fins al 1965. Pel que fa a les aportacions culturals de Ramon Xuriguera fins a 1954, any en què es va traslladar a París, podríem esmentar el seu ajut en la fundació de Cultura Catalana, una associació

presidida per Lluís Nicolau d'Olwer i, posteriorment, per Josep Quero; la participació en diverses publicacions de la diàspora catalana (*Catalònia, Quaderns d'estudis polítics, econòmics i socials, La Humanitat* o *Presència catalana*); o el paper bàsic per endegar a Perpinyà les Edicions Proa, al costat de l'editor Josep Queralt. També es va involucrar en la vida cultural de la Dordonya: va tenir un paper rellevant en la creació a Bergerac —on havia anat a viure el 1950— de l'entitat Les Amis de l'Art, destinada a promoure la literatura i l'art; simultàniament, va travar amistat amb intel·lectuals occitans com Philippe Brial, Henry Sicard —que li va oferir la secció de llibres del setmanari *Le Démocrate de Périgord*—, Jacques Magne o Bernard Lesfargues.

Semblantment, Joan Baptista Xuriguera es va exiliar a les localitats occitanes de Caussade i Montauban, on va esdevenir un dels fundadors del Casal Català, el qual va promoure actes diversos: el més assenyalat de tots va ser el que va comptar amb la presència de Pau Casals, que va oferir-li el primer concert després de l'alliberament de França de mans dels alemanys i que va destinar als infants víctimes de la guerra. Un període que va significar l'abandonament per part de J.B. Xuriguera de la política activa i la dedicació primordial al periodisme (va col·laborar a *La Humanitat, El Poble Català, Quaderns de l'exili* i *Per Catalunya*) i a la creació literària. Entre els textos que va redactar, destaquem el poema èpic *Indíbil i Mandoni*, enllestit el juny de 1948 (tot i que no es va publicar fins al 1955 a Barcelona), en què va explicar la història de l'enfrontament dels dos cèlebres cabdills ilergets amb els invasors romans; i l'opuscle *El camí de Catalunya* (1945), un al·legat a favor de la unió de les terres de llengua catalana dins d'una federació ibèrica que englobés els pobles català, castellà, portuguès i basc.

El 17 de novembre de 1948, després de superar nombroses traves administratives, Joan Baptista Xuriguera va aconseguir trepitjar, de nou, terra catalana; hi va arribar amb la muller i els dos fills, Blanca i Pau, nascuts a Montauban. El seu germà, en canvi, va decidir romandre a l'exili: els

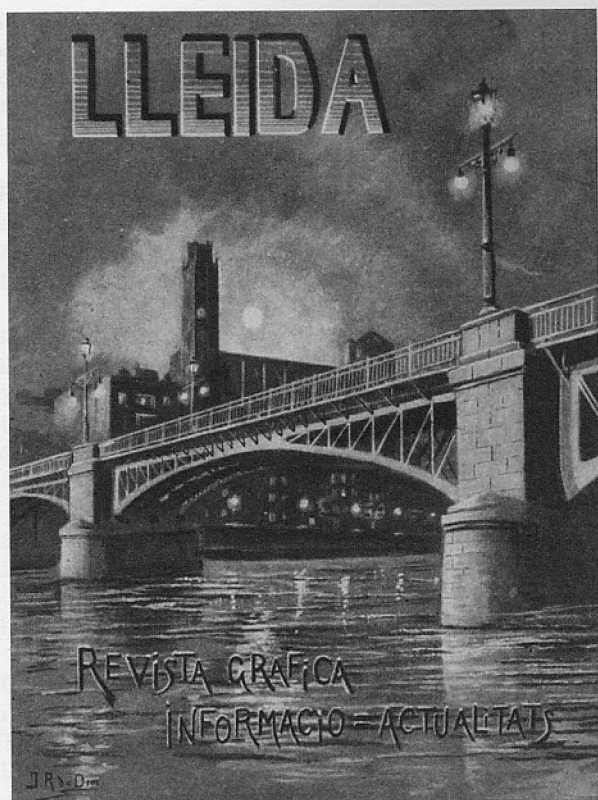
motius per no retornar a Catalunya es van reduir, bàsicament, a la impossibilitat de poder guanyar-se la vida amb dignitat.

PARÍS I BARCELONA: ENTRE EL LLARG EXILI I EL RETORN A UN PAÍS OCUPAT

Com hem apuntat, l'octubre de 1954, Ramon Xuriguera es va traslladar a París després d'acceptar l'oferiment de Jean Serrailh, rector de la universitat de la Sorbona, que el va designar professor de Llengua i Literatura Castellanes i de Civilització Hispanoamericana al Lycée Louis-le-Grand. Durant els anys de residència a la capital francesa va participar activament en diverses manifestacions en defensa de la cultura catalana. Així, entre el febrer de 1958 i el maig de 1964, va dur a terme a Ràdio París una sèrie d'emissions culturals en català, quinzenals, amb el nom genèric de «París, fogar de cultura catalana» on va entrevistar intel·lectuals de prestigi com Ferran Soldevila, Joan Fuster, Josep M. Batista i Roca, Lluís Nicolau d'Olwer o Ventura Gassol. El 1959 es va convertir en peça fonamental de l'organització dels Jocs Florals del Centenari, celebrats al gran amfiteatre de la Sorbona de París sota la presidència de Josep Carner. Un any després es va encarregar de coordinar la delegació de París del Patronat de Cultura Popular, creat per Ferran Cuito amb la col·laboració de Rafael Tasis i d'Enric Roig, amb la finalitat de donar suport a l'escola catalana i a l'edició de llibres didàctics. La darrera institució en què va prendre part va ser la sucursal francesa d'Òmnium Cultural, de la qual va esdevenir president el gener de 1964, alhora que es va encarregar de la direcció del seu *Butlletí informatiu*. Malgrat haver abandonat pràcticament la creació literària —només va revisar dues novel·les de preguerra: *Desordre* i *Destins*—, va continuar dedicant-se a la traducció d'obres franceses al català com *La nàusea* (1966), de Jean-Paul Sartre o *Una mort molt dolça* (1966), de Simone de Beauvoir. De tota manera, l'atenció d'aquests

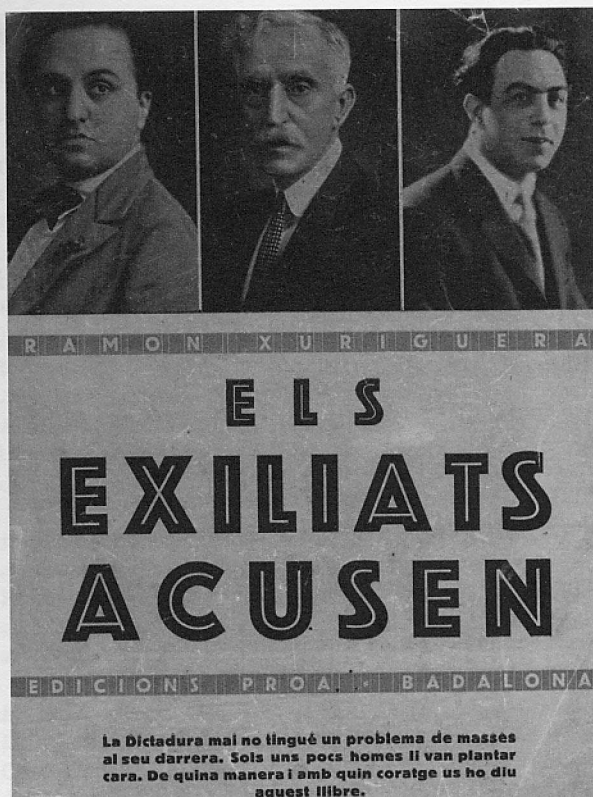
anys es va centrar en l'assaig, amb treballs com *Jacint Verdaguer. L'home i l'obra* (enllestit el 1956 i publicat, pòstumament, pel seu germà el 1971) i *La idea de l'home en la novel·la francesa* (1961). Com a complement a aquesta ingent tasca cultural, Ramon Xuriguera va continuar participant en revistes tant de l'exili català (*Vinçle* i *Tribuna*, de París, *Vida Nova*, de Montpeller, *Pont Blau*, *Orfeo Català* i *Xaloc*, de Mèxic, *Ressorgiment*, de Buenos Aires) com franceses (*La France Latine* i *L'Unité Latine*). Va morir a Bergerac el 22 de gener de 1966, on sojornava després del curs escolar, amb plenitud de facultats i d'activitats, cosa que li va impedir un possible retorn a Catalunya.

D'altra banda, el retorn de l'exili no va ser gens fàcil per a Joan Baptista Xuriguera. Es va instal·lar a Tèrmens, a Mollerussa, i, definitivament, a Barcelona, on va treballar de mestre a l'acadèmia Kühnel. Les circumstàncies imperants van fer que es dediqués al periodisme (sobretot a través del *Butlletí del Centre Comarcal Lleidatà*), a la creació literària i a l'assaig. En el terreny de la literatura, durant la dècada dels cinquanta, es va cenyir al teatre en vers, amb les peces ambientades a l'antiguitat *Aníbal* (1957), *Níssia* (1957) i *Lucrecia* (1958); i a la poesia, amb la publicació del poemari *El cor vermell* (1958). Des d'inicis de la dècada dels seixanta fins a la seva mort, esdevinguda a Barcelona el 6 d'octubre de 1987, va tractar, amb competència, gèneres tan dispars com la poesia, amb els reculls *Les ales del vent* (1962), *Balada d'amor* (1963) i *El silenci rebel* (1976); el teatre, amb les peces *Don Joan* (1961), *La reina Margarida* (1967) i *Capses humanes* (1971), *La ciutat nova* (1981) i *Hotel París* (1986); la memorialística, amb *Diari del primer any de l'exili a França* (1981) i *Els núvols de l'Empordà* (1984); la historiografia, en què va mostrar una predilecció per temes medievals com la nissaga dels comtes d'Urgell i la figura de Jaume el Dissortat, amb *Aníbal a Catalunya* (1963), *Evocació de Balaguer* (1966), *Evocació de Lleida* (1968), *Margarida de Montferrat* (1977),

La darrera branca dels Comtes d'Urgell (1981), *Els destins de la ciutat de Lleida* (1981) i *Grans errors de la història de Catalunya* (1986); l'assaig lingüístic, l'enllaç amb les joves generacions, gràcies a *Els verbs catalans conjugats* (1972) i *Nou Diccionari de la Llengua Catalana* (1975); i l'anàlisi literària amb *Diccionari de poemes* (1970).

En l'àmbit de la narrativa cal destacar l'impressionant cicle *La vida de Joan Ventura*, unes memòries novel·lades, barreja de ficció i autobiografia, on, tot utilitzant tècniques de filiació costumista, Xuriguera va reconstruir un passat perdut per sempre, des dels anys de la infantesa fins a la diàspora republicana, i va donar, per tant, testimoni de l'època en què va haver de viure: *El pare* (1963), *La vida nova* (1966), *El temps jove* (1967), *El núvol de foc* (1971), *Les hores heroiques* (1985), *La guerra civil* (1986) i *El pont de l'exili* (1987).

Esperem que aquest article serveixi per donar notícia i reivindicar les figures de Ramon i de Joan Baptista Xuriguera i, per què no, per esperonar-ne la lectura i l'estudi. I és que cal no perdre de vista que és la tasca d'intel·lectuals com els germans Xuriguera la que basteix de riquesa cultural un país i la que posa els fonaments que han de permetre l'aparició dels grans mestres i dels genis innovadors.

JOSEP CAMPS I ARBÓS (Calella, 1963). Doctor en Filologia Catalana per la Universitat Autònoma de Barcelona, professor d'ensenyament secundari i consultor de la Universitat Oberta de Catalunya. Ha publicat diversos llibres de caràcter didàctic sobre llengua i literatura catalanes, així com edicions i antologies de textos d'autors medievals i contemporanis acompanyats de propostes pedagògiques.